

પ્રકરણ : ૬

લાભશંકર ઠાકરનાં
બાળસાહિત્યનો અભ્યાસ

પ્રકરણ : ૬

લાભશંકર ઠાકરના બાળસાહિત્યનો અભ્યાસ

દરેક સર્જકમાં પણ એક શિશુ છુપાયેલો હોય છે. એ શિશુને એના મનોભાવોને, એના રમતિયાળપણાને શબ્દદેહ આપવો અઘરો છે. માત્ર બાલભોગ્ય. વિષય પસંદ કર્યો એટલે બાળસાહિત્ય સર્જઈ જતું નથી બાળકોને ગમે તેવી વાર્તા પર કલમ ચલાવવાથી બાળસાહિત્ય રચાઈ જતું નથી. પરંતુ બાળસહજ અનુભૂતિમાં કલ્પનાની કલમ બોળીને અને બાળકની ભાવના, નિખાલસતા, જિજ્ઞાસા, ઉત્સુકતા એ બધાને સમજીને એને અનુરૂપ શબ્દદેહ આપવો પડે ત્યારે બાળસાહિત્યનું સર્જન થતું હોય છે.

બાળ સાહિત્યની વ્યાખ્યા :

બાળસાહિત્ય એટલે શું ? તેના વિશે વિસ્તૃત સમજ આપણે જૂદી જૂદી વ્યાખ્યાઓ દ્વારા સમજીએ. “બાળસાહિત્ય એટલે બાળકો માટેનું, બાળકોને નજર સમક્ષ રાખીને લખાયેલું સાહિત્ય”^૧

પરંતુ આ વ્યાખ્યા બાળસાહિત્યની સામાન્ય વ્યાખ્યા ગણાય આમાંથી બાળસાહિત્યની કોઈ વિશેષતા પ્રગટ થતી નથી. ‘કવિ સુંદરમ્’ બાળસાહિત્યની આવી જ એક સરળ વ્યાખ્યા આપતાં કહ્યું છે કે “જે પોતાને બાળક કહેવડાવવા તૈયાર હોય તે બાળક અને તેને જે રસ આપી શકે તે બાળસાહિત્ય.” આવા બાળસાહિત્યમાં બાળકના ભાવોના કલાકૌશલ્યભર્યું નિરૂપણ હોય છે.

શ્રી નટવરલાલ માળવી બાળસાહિત્યની સંક્ષેપમાં આવી વ્યાખ્યા આપે છે. “બાળસાહિત્ય એટલે શિક્ષણાત્મક અથવા સંસ્કારાત્મક બાળમનોરંજન”^૨

શ્રી રમણલાલ શાહના નોંધે છે કે, “૬ થી ૧૬ વર્ષ લગીના બાળમિત્રો અને કિશોરો માટે ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલું સાહિત્ય એટલે બાળસાહિત્ય એવી આપણે સામાન્ય ગણતરી કરીએ છીએ.”^૩

બાળક જે પુસ્તક સાથે - જે સાહિત્ય સાથે લીલયા તાદાત્મ્ય સાંધી શકે તેને

‘બાળસાહિત્ય’ ના વર્ગમાં મૂકી શકાય એ રીતે ‘બાળક જે પુસ્તક વાંચે તે બાળપુસ્તક’ એવી એક સાદી સરળ વ્યાખ્યા આપણે બાળસાહિત્યનાં સંદર્ભમાં જોઈ શકીએ છીએ.

ગુજરાતી સાહિત્ય અને બાળસાહિત્ય :

ગુજરાતી સાહિત્યની સુદીર્ઘ પરંપરા છે. સ્વાભાવિક રીતે જ ગુજરાતી સાહિત્યનો આદિ કે પ્રારંભકાળ પદ્ય યાને કાવ્ય સ્વરૂપથી પ્રભાવિત રહ્યો છે. આદિકવિ નરસિંહથી લઈને મીરાંબાઈ - ભાલણ - ભોજો ભગત - દયારામ - શામળ આદિ કવિઓએ ગુજરાતી કાવ્ય સ્વરૂપ સાથે પૂરી નિસબતથી કામ કર્યું છે. મહાકવિ પ્રેમાનંદે પણ આખ્યાનસ્વરૂપને રમાડ્યું છે. ‘આખ્યાન’ એક એવું સ્વરૂપ છે કે જેમાં કાવ્યની સાથે કથારસ પણ સાદ્યન્ત માણી શકાય છે. ધીમે ધીમે ગુજરાતી ભાષામાં વિદેશી સાહિત્ય સ્વરૂપો વાર્તા (નવલિકા) અને નવલકથાનો પણ આવિર્ભાવ થાય છે. ભલે, આપણા દેશમાં ‘જાતકકથાઓ’ કે ‘બોધકથાઓ’ની પરમ્પરા રહી હોય પરંતુ નવલિકા કે નવલકથા સંપૂર્ણતઃ વિદેશી સાહિત્યસ્વરૂપ છે એ સ્વીકારવું જ રહ્યું. આ બે વિદેશી ગદ્ય સ્વરૂપોનો પ્રભાવ અઢારમી સદીમાં આપણા સાહિત્ય પર પણ પડ્યો. ખાસ કરીને - ‘રાય કરણ ઘેલો’ નવલકથા તરીકે આપણી સામે આવી. જેમાં કેટલાક શૈથિલ્ય છતાં ઘણે ખરે અંશે એ નવલકથાનાં તત્ત્વો ધરાવે છે. એ પછી તો ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ અને બીજી નવલકથાઓએ ગુજરાતી સાહિત્યને રળિયાત કર્યું. એવી જ રીતે નવલિકાક્ષેત્રે પણ પ્રારંભિક ઉહાપોહ પછી ધૂમકેતુમાં આપણને પૂર્ણ નવલિકાનું સ્વરૂપ પમાયું. એ પહેલાં ‘ગોવાલણી’ વાર્તા દ્વારા મલયાનિલે શુદ્ધ નવલિકાનો નમૂનો પૂરો પાડ્યો હતો. આમ, ગુજરાતી ગદ્ય સાહિત્ય સમૃદ્ધ થતું ચાલ્યું હતું. પંડિત યુગનું કિલષ્ટ, તત્સમ પદાવલિ ધરાવતું દુરારાધ્ય ગદ્ય ધીમે ધીમે સાદગીનું સૌંદર્ય પામવા લાગ્યું હતું. એક એકથી ચડિયાતા વાર્તાકાર - નવલકથાકારોએ નવલિકા - નવલકથા સ્વરૂપની શક્યતાઓને તાગી-ચકાસી જોઈ. તેમાં વ્યક્તિ-સમાજ-સંસ્કૃતિ-મૂલ્યોના સંદર્ભો જોડ્યા. એ સમયગાળા દરમિયાન સૌથી વધારે વંચાતાં સાહિત્ય સ્વરૂપ લેખકો નવલિકા-નવલકથા સ્વીકારવા લાગ્યાં. જ્યારે કાવ્ય - કવિતા કેવળ વિદ્વાન અને સુફી રસિકોનો વિષય જ બનીને રહી. એમાંય ગાંધીયુગનો પ્રભાવ ઝીલ્યા પછી તો વાર્તા-નવલકથા સાચા અર્થમાં લોકભોગ્ય સ્વરૂપ બનીને

રહ્યાં. અલબત્ત, એમ કરવાથી તેના કળાસ્વરૂપની હાણ જરૂર થઈ પરંતુ એમાનું સમાજદર્શન જે-તે યુગની જરૂરિયાત હતી. ગાંધીયુગ દરમિયાન જ સાહિત્યની સામાજિક નિસબતને તાગવા-ચકાસવાના પ્રયાસો થાય. રાષ્ટ્રીય શાયર ઝવેરચંદ મેઘાણીએ આઝાદીની ચળવળને નજર સામે રાખીને પ્રાસંગિક ગીતો-કાવ્યો લખ્યાં. રમણલાલ સોની અને મહાદેવભાઈ દેસાઈ આદિએ અંગ્રેજી ઉપરાંત આપણી ભગિની ભાષાઓની ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિઓ ગુજરાતી ભાષામાં સંપડાવી. એ રીતે જોતાં આ યુગ સાહિત્યના આદાન-પ્રદાનનો યુગ રહ્યો. કદાચ, આ સમયગાળામાં જ ગુજરાત અને દેશમાં શિક્ષણનું મહત્ત્વ સૌને સ્પષ્ટ થવા લાગ્યું. ગાંધી વિચાર અને સિદ્ધાંતોથી પ્રેરાઈને ઘણા શિક્ષકો-કેળવણીકારોએ ભારતીય પરંપરાગત શિક્ષણ પ્રતિ સક્રિયતા દાખવી. વિદ્યાપીઠ અને આશ્રમ શાળાઓ સ્થપાવા લાગી. જેમાં ભારતીય પૌરાણિક પરંપરા મુજબનું શિક્ષણ કે જેમાં સ્વાશ્રય અને સ્વાવલંબન પર ભાર હોય એ રીતે કેળવણી અપાવા લાગી. નાનાભાઈ ભટ્ટ-હરીભાઈ ત્રિવેદી-ગિજુભાઈ અને મનુભાઈ પંચોળી જેવા કેળવણીકારોએ ‘નઈ તાલીમ’ દ્વારા જીવન સાથે જોડતી કેળવણી માટે કમર કસી. બાળકો-કિશોરો સાથેના સતતના સહવાસને કારણે એ સૌ કેળવણીકારોને કાળભોગ્ય કથાનકોની આવશ્યકતા ઊભી થઈ કે જેમાં બાળકોને પ્રેરણા ને બોધ મળી શકે. ઘણું ખરું આ કેળવણીકારો ‘ઉપનિષદની કથાઓ’, ‘પંચતંત્ર’ અને ‘હિતોપદેશ’ની અને ઈસપની બોધકથાઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને મનોરંજન સાથે મનોમંથન કરાવતા. એવી જ રીતે રામાયણ અને મહાભારતની પ્રેરક કથામાં પણ ગાળી-ચાખીને તેઓ બાળકોને કહેતા. પરંતુ એક તબક્કે તેમને - એક કેળવણીકાર તરીકે એવી લાગણી થઈ આવી કે કિશોરોના વિસ્મય અને કુતૂહલને પોષવા માટે તેમજ તેમના ભીતરની સર્જનાત્મકતાને ખીલવે તે પ્રકારના બાળસાહિત્યની આવશ્યકતા છે. એવા બાળસાહિત્ય સુપ્રાપ્ય ન હોય કે જે છે તે, પૂરતા ખપ ન હોય તો થોડક જાતે જ તૈયાર કરવા જે શિક્ષણકાર્ય સાધનરૂપ બને. પરિણામે નાનાભાઈ ભટ્ટ દ્વારા ‘રામાયણના પાત્રો’ અને ‘મહાભારતના પાત્રો’ જેવાં પુસ્તકો લખાયા. એવી જ રીતે ગિજુભાઈ દ્વારા ‘દિવાસ્વપ્ન’ ઉપરાંત શિક્ષણમાં સીધી જ ખપ લાગે એવી બાળવાર્તાઓ લખાઈ. આમ, જરૂરિયાતમાંથી નીપજી આવેલા આ બાળસાહિત્યમાં પ્રારંભિક તબક્કે ઓછી-વત્તી મર્યાદાઓ જરૂર હતી. પરંતુ ધીમે ધીમે એ દિશામાં વધુ સારી રીતે-નક્કર રીતે કામ થવા લાગ્યું.

વિશ્વસાહિત્યના અભ્યાસી અને એક સારા અનુવાદક રમણલાલ સોની દ્વારા ગુજરાતી બાળસાહિત્યનું નોંધપાત્ર ખેડાણ થયું. એવી જ રીતે જીવરામ જોષી - 'મિયાંફૂસકી'ના કાલ્પનિક પાત્ર દ્વારા બાળકોના વિશ્વને પ્રભાવિત કરી ગયા. અલબત્ત, હજુ પણ ગુજરાતી બાળસાહિત્ય પ્રમાણમાં ઉપેક્ષિત સ્વરૂપ રહ્યું હતું. કહેવાતા ગંભીર સાહિત્યના લેખકો એમાં કળાની ઓછી જરૂર છે. એમ માનીને તેની ઉપેક્ષા કરતા રહ્યા હતા. બાળસાહિત્ય-અનુવાદ અને સંપાદન જાણે કે ન કરવા જેવાં કામો હતાં, અથવા તો પ્રમાણમાં સહેલ હતાં. પરંતુ બાળસાહિત્યને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી વાત ઊલટી હતી. વાર્તા-નવલકથા કરતાં પણ બાળસાહિત્ય અધિક અઘરો અને પડકારરૂપ સાહિત્ય પ્રકાર હતો. જેમાં વિશેષ તો બાળકોના ભાવજગત સુધી પહોંચવાનું હતું જે માટે બાળમાનસનો અભ્યાસ જરૂરી હતો. બાળકોની વયકક્ષાને અનુરૂપ ભાષા તથા કથાનક ઘડવાનાં હતાં. તેમજ ભૂલેચૂકે પણ એવી વાત છેડાઈ ન જાય જેમાં જે વાંચવાથી બાળમાનસ પર વિપરીત અસર પડે. આમ, બાળસાહિત્ય વાસ્તવમાં ગૌણ સાહિત્ય નહોતું બલકે, પાયાનું સાહિત્ય હતું. તદ્દવિષયક યોગ્ય સમજ કેળવાયા પછી આપણી ભાષાના સક્ષમ અને પ્રતિષ્ઠિત સાહિત્યકારો પણ બાળસાહિત્ય લખવા પ્રેરાયા. પરિણામે આપણી ભાષામાં ઉત્તમ બાળસાહિત્ય રચાવા- વંચાવા લાગ્યું. આપણાં નોંધપાત્ર બાળસાહિત્યકારોમાં રમણલાલ સોની, જીવરામ જોષી, ગિજુભાઈ, ઉષા જોષી, રમેશ પારેખ, મકરંદ દવે, ફિલીપ કલાર્ક, યશવંત કડીકર, યશવંત મહેતા, મીનપિયાસી, બાલમુકુન્દ દવે, સુન્દરમ, ઉમાશંકર જોષી, યોસેફ મેકવાન, લાભશંકર ઠાકર, જયંતીલાલ મહેતા આદિનો સમાવેશ થાય છે. આ યાદી અલબત્ત પૂરતી નથી. બાળસાહિત્યમાં ઉખાણું, હાલરડું, વાર્તા, જોડકણાં, કાવ્ય, બાળનાટક, બાળનવલકથા જેવાં અનેક પેટાસ્વરૂપોમાં નોંધપાત્ર કામ થતું રહ્યું છે. ચિત્રકથાઓ અને પ્રાણીકથાઓ પણ સર્જાતી રહી છે. સમય અને યુગના બદલાવ સાથે તેમાં પરિવર્તનો કે ફેરફારો થતા રહે છે. 'બાળસૃષ્ટિ', 'બાળરંજન', 'બાળવિશ્વ', 'રમકડું', 'ચાંદામામા' જેવા બાળ સામયિકો પણ બાળસાહિત્યને બાળકો સુધી લઈ જાય છે. તેવી જ રીતે વર્તમાનપત્રોમાં પણ બાળ વિભાગ દર અઠવાડિયે પ્રગટ થાય છે. આમ, બાળસાહિત્ય ક્ષેત્રે સાંપ્રત સમયમાં નોંધપાત્ર કામ થઈ રહ્યું છે એમ કહી શકાય.

લાભશંકર ઠાકરની બાળવાર્તાઓ :

પ્રસ્તાવના :-

લાભશંકર ઠાકર કવિ તરીકે ગુજરાતી સાહિત્યમાં મોખરાનું સ્થાન ધરાવે છે. જો કે તેમણે કવિતા ઉપરાંત નવલકથા ચરિત્ર - નિબંધ, લલિત નિબંધ, નાટક અને બાળ સાહિત્ય ક્ષેત્રે પણ નોંધપાત્ર પ્રદાન કર્યું છે. લાભશંકર ઠાકર લિખિત બાળવાર્તાઓ ઉત્તમતાના બાજુ પર બેસે છે. તેમણે ‘મુંબઈની કીડી’, ‘કાનખઉં રાક્ષસ’, ‘કાગડા અંકલ મમરાવાળા’, ‘તડકાનો પાપડ’, ‘નદી કાંઠે ડરાઉ ડરાઉ’, ‘મ્યાઉં હાઉસ!’, ‘ઊડતી સાયકલ’ અને ‘દુમ દુમ સસલું’ જેવા બાળવાર્તા સંગ્રહો પ્રગટ કર્યા છે. પોતાની જ ઉત્તમ બાળવાર્તાઓ પૈકી ‘લા.ઠા.’ ની મનપસંદ બાળવાર્તાઓ નામનું સંપાદન પ્રગટ કર્યું છે. જેના સંપાદક - સાંકળચંદ પટેલ છે. કવિ ચંદ્રકાન્ત શેઠ નોંધે છે કે, “બાળકથાસર્જક ‘લાઠાદાદા’ ના નામમાં ઠાકર છે, પરંતુ એ ઠાકર ‘લાઠી’ માંનો નથી, ‘મીઠાઈ’માંનો છે ! બાળકો જેમને ચાહી શકે અને જે બાળકોને ચાહ્યા વિના રહી ન શકે એ જ ‘દાદા’ નામને પાત્ર લેખાય. એવી પાત્રતાના કારણે જ - એવી ‘દાદા’ -ગીરીના કારણે જ લાભશંકર ઠાકર ‘લાઠાદાદા’ તરીકે આ બાળકથાઓમાં અવતરેલા છે.”^૪

અહીં સાથે-સાથે શ્રદ્ધા ત્રિવેદી પણ નોંધે છે કે, “તેમની બાળવાર્તાઓ એટલે નર્પી, નિર્ભય આનંદનો સાગર! બાળક તેમાં ન્હાય ને ખુશ-મન થઈ, તાજોમાજો થઈ બહાર આવે ! માત્ર બાળક જ કલ્પી શકે તે કરી શકે તેવી કલ્પનાઓને કાર્યો તેમની વાર્તામાં થાય ! ને ભાષાશિક્ષણનું કાર્ય તો એકદમ સહજ ગતિએ થાય ! ‘દાદા’ તરીકે તેમણે પૌત્ર-પૌત્રીઓને એક લીલામય બાળસૃષ્ટિમાં વિહાર કરાવ્યો ને તેમના ‘દોસ્ત’ થઈ ગયા ! મોજમસ્તીથી ભરેલી તેમની વાર્તાસૃષ્ટિમાં સામાજિક ભ્રમણાઓ પણ બહુ સહજ રીતે તોડવામાં આવી છે. ગુજરાતી બાળવાર્તાસાહિત્યનું એક ઉતુંગ શિખર એટલે લા.ઠા.દાદાની વાર્તાઓ.”^૫

અહીં લાભશંકર ઠાકર લિખિત અંદાજિત પચાસેક વાર્તાઓ વિશે આપણે વિગતે જોઈએ.

બાળવાર્તાઓનું કથાવસ્તુ :-

લાભશંકર ઠાકર બાળમાનસના સારા જ્ઞાતા છે. બાળકોને રોચક બને તેમજ બાળકો સરળતાથી સમજી શકે તે પ્રકારની વાર્તાઓ તેઓ આપે છે. પોતાના આઠેક જેટલા બાળવાર્તા સંગ્રહો વિશે લા.ઠા. ટૂંકમાં જે અભિપ્રાય આપે છે તે આ પ્રમાણે છે.

“બાળવાર્તાઓ કેવી હોવી જોઈએ ? મારો જવાબ છે : લા.ઠા.ની બાળવાર્તાઓ જેવી. અભ્યાસીઓએ મારી વાર્તાઓની રચના રીતિઓ પકડવી પામવી જોઈએ”^૧ આમ બાલકથાના સર્જક લેખે લા.ઠા. પોતાને વિશે એમ બાળવાર્તા વિશે સ્પષ્ટ અભિપ્રાય ધરાવે છે જો કે તેમના અભિપ્રાયમાંથી એક વાત પકડાય છે કે લા.ઠા. વાર્તાના કથાવસ્તુ કરતાં પણ વાર્તાની રચનારીતિને મહત્વની લેખે છે. આમ, છતાં એ હકીકત છે કે બાલવાર્તામાં કથાવસ્તુ તેટલું જ મહત્વનું છે. આપણે પ્રથમ લા.ઠા.ની કેટલીક વાર્તાઓના શીર્ષક જોઈએ. ત્યારબાદ તેના કથાવસ્તુ વિશે વિચાર કરીએ. ચમચીબેન, કૂકડે કૂક ઇચ્છુક ઇચ્છુક ઇચ્છુક, ઢુમ ઢુમ સસલું, એક હતો દડો, એક મૂછની વારતા, મારે અવાજ ન જોઈએ!, મ્યાઉં હાઉસ, છલાંગવીરનું બટકું, ઓ બાપા રે!, ઓ માડી રે, હાથીડા રે હાથીડા વેર લેવા આવ્યા છો. નદી કાંઠે ડરાઉ ડરાઉ, કાનખઉં રાક્ષસ, મુંબઈની કીડી, પાણીપૂરીનાં ઝાડ, કાગડા અંકલ મમરાવાળા, પોપટની પાછળ ભમરા, વગર કારણે કંઈ મરાય!, ચલો મેરી હેટ ધીરે ધીરે ચલો, પોપટભાઈ પહાડને પણ છીંક ખવડાવે છે, એક કાગડાની વાત જેવાં શીર્ષકો ધરાવતી આ વાર્તાઓના કથાવસ્તુ પણ રસપ્રદ છે. ‘ચમચીબેન’ વાર્તામાં બાળકની કલ્પનાનો ઉપયોગ કીરને સરવાળે તો લેખક સંભાવથી વર્તવાના ગુણની વાત કરે છે. અહીં ચમચી, તપેલી, વાડકી જેવાં પાત્રો સાથે સૌમિત્ર અને લીલી જેવા જીવંત પાત્રો પણ છે. વાર્તાને અંતે પરંપરિત વાર્તા શૈલીમાં આવતું ધ્રુવવાક્ય ખાધુ પીધું ને રાજ કર્યું ઉપયોગમાં લેવાયું છે. ‘કૂકડે કૂક: ઇચ્છુક ઇચ્છુક ઇચ્છુક!’ વાર્તામાં ઘટના આંબલીના વૃક્ષ આસપાસ બને છે. અહીં વાર્તાનું મુખ્ય પાત્ર પોપટનું બચ્ચું છે. રોઈ રહેલા પોપટના બચ્ચાંને રડતું અટકાવવા બધાં પક્ષીઓ તેમજ પ્રાણીઓ મદદરૂપ થાય છે. તેમાં પણ લેખક કશોક સંદેશ આપવા માંગે છે એવી જ રીતે ‘ઢુમ ઢુમ સસલું’માં ભૂખ્યા સસલાની વાર્તા છે તેમાં ઢોલ, હાથી, વાદળ, ધરતી જેવાં પાત્રો છે. ‘એક હતો દડો’માં તડબૂચ જેવા મોટા લાલ

રંગના દડાની વાત છે. જેમાં સૌમિત્ર, અને તેનો મિત્ર પ્રત્યુસ પણ પાત્રની રીતે છે સાથે સાથે સમષ્ટિનું પાત્ર પણ છે. અહીં બાળકોને રસ પડે તેવી કલ્પનાનું ઉદ્યન છે. ‘એક મૂછની વારતા’માં પ્રમાણમાં વધુ રમૂજ છે. અહીં મૂછ એક પાત્ર તરીકે બાળકોની સામે આવે છે. રાજાની મૂછ ધીમે ધીમે કેવી રીતે ચાંદામામાની મૂછ બની જાય છે. તેથી કથા બાળકોને આનંદ આપતી બની રહી છે. ‘મારે અવાજ ન જોઈએ!’ વાર્તામાં શહેરના ઘોંઘાટથી કંટાળેલો વાંદરો મુખ્ય પાત્ર છે. તે શહેરમાંથી જંગલમાં જાય છે. પરંતુ જંગલમાં પણ તેને અપેક્ષિત શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી તેની કથા છે. લાભશંકર ઠાકર જેવા જરા જુદી રીતે વિચારી શકનારા લેખક જ જંગલમાં રહેતા વાંદરાને શહેરમાં રહેતાં બતાવી શકે જો કે આ વાર્તા બાળકોને રમૂજ તો કરાવે જ છે સાથે સાથે અહીં વાંદરો માનવ મનની ચંચળતાનું પ્રતીક પણ બની રહે છે. ‘મ્યાઉં હાઉસ!’માં નિર્ભય અને દાદા. તેમજ નિર્ભયના મમ્મી પપ્પાના પાત્રો છે. સાથે સાથે અહીં પ્રવાસમાં જઈને પાછા ફરેલા નિર્ભયને બિલાડી અને તેના બચ્ચાં જોવા મળે છે. બચ્ચાં સાથેનું નિર્ભયનું તાદાત્મ વિષય બનીને અહીં આવ્યું છે. ‘છલાંગવીરનું બટકું’ વાર્તામાં બી. જે. અંકલ, કકુ, ડોલ, છલાંગ અને મૂછોવાળો જાડો માણસ પાત્રો છે.

બાળવાર્તાનું ભાષાકર્મ :-

બાળસાહિત્ય પ્રમાણમાં સરળ ગણાતું અઘરું સ્વરૂપ છે. બાળ સાહિત્યનું સર્જનકરનારને બાળકોની કલ્પના અને બાળકોનું માનસ તેમજ બાળકોની ચંચળતાની ખબર ન હોય તો તેનું સર્જન ભારેખમ થઈ જવા સંભવ છે ઉપરાંત બાળકોને જો તેમાં રસ ન પડે તો પણ લેખક નિષ્ફળ ગયો ગણાય. બાળવાર્તાઓનું કથાનક કલ્પનાશીલ મૌલિક અને બાળકોના ભાવજગત સાથે તાલમેલ ધરાવતું હોવું જોઈએ. લા.દા.ની બાળવાર્તાઓના કથાનક વિશે જોયું જો કે આધુનિક કથાનક કરતા પણ વધારે મહિમા ભાષા અભિવ્યક્તિનો કળા કરે છે. લા.દા. સ્વયં પણ સાહિત્યની શબ્દની એક કળ બલકે એક લીલા માને છે અને તેથી જ તેમણે પણ એકાદ બાળવાર્તાના પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં પોતાની રચનારીતિને પણ ધ્યાનથી જોવા કહ્યું છે. સર્જક લા.દા. તેમની બાળવાર્તાઓમાં જે ભાષા પ્રયોજે છે તે સરળ મૌલિક અને સર્જનાત્મક હોય છે. આપણે કેટલાંક ઉદાહરણો જોઈએ. આપણે ‘વાઘનો માસો!’ વાર્તાનો આનંદ જોઈએ. દાદાજીની તબિયત સારી રહેતી નથી. નાના

ગામમાં એકલા રહે. એમની સારસંભાળ કોણ લે ? પપ્પા દાદાજીને લેવા માટે ગયા છે. હમણાં પપ્પા દાદાજીને લઈને આવશે. નિર્ભયને દાદાજી બહુ ગમતા. આ પપ્પાની કાર આવી. નિર્ભય દોડ્યો. એવી જ રીતે ‘ઉંદરલાલ સુંદરલાલ ગુલાંટિયા’ વાર્તાનો આરંભ પણ નોંધપાત્ર છે. “સરકસનો એક ઉંદર એને માટે પ્લાસ્ટિકની એક કાર. ઉંદર કારમાં બેસી પગથી બટન દબાવે એટલે કાર ચાલે. આગળ પણ ચાલે અને પાછળ પણ ચાલે. જે બાજુ વાળવી હોય તે બાજુ વળે. પી... પ પી... પ એવા અવાજ આવે. “આઘા ખસો, આઘા ખસો, ઉંદરલાલ સુંદરલાલ ગુલાંટિયા આવે છે.” આપણે જોઈ શકીશું કે લા.ઠા.ની ભાષા એક સાથે પરિપક્વ છતાં બાળભોગ્ય છે. બહુ ઓછા બાળસાહિત્યકારો ભાષાના મુદ્દે લા.ઠા. ની જેમ જાગૃત હશે. લાઠા ભાષાને સુંદર રીતે રમાડી જાણે છે. તેમની ભાષામાં બાલસહજ ચંચળતાનો પુટ પણ મળે છે. એવી જ રીતે તેઓ બિનજરૂરી લાંબા વાક્યો પ્રયોજતા નથી. તેમના વાક્યો ટૂંકાં અને અસરકારક હોય છે. સાદગીનું આવું સૌંદર્ય ભાગ્યે જ જોવા મળે. વાર્તામાં સંવાદો પણ અનિવાર્યપણે આવે જો કે, જરૂર હોય ત્યાં જ સંવાદ મૂકાય અને સંવાદના વાક્યો પણ બોલચાલની ભાષાના અને ટૂંકાં હોય તે જરૂરી છે. લા.ઠા.એ કાળજી પણ લીધી છે. પૂર્વોક્ત વાર્તાના કેટલાક સંવાદો જોઈએ.

“અરે વાંદરાભાઈ, આ શું છે માથા પર ?”

“એ તો હેટ છે.”

“તે તમે ક્યાંથી લાવ્યા ?”

“એ તો હું જંગલનો સાહેબ છું. મારે પહેરવી પડે.”

“તમે જંગલના સાહેબ છો ?”

“હા, જંગલના રાજાનો પણ સાહેબ - બધાંનો સાહેબ ચાલો, સલામ કરો.”

“સલામ સાહેબ,” હાથીએ સૂંઢ ઊંચી કરીને સલામ ભરી.

“હું સાહેબ છું જંગલનો. મારાથી પગે ચાલીને ન જવાય. મારે તમારા પર બેસીને બધે ફરવાનું અને જંગલનું ધ્યાન રાખવાનું.”

“હા સાહેબ.” હાથીએ કહ્યું. વાંદરો તો હાથી પર ચઢીને બેસી ગયો.”^૯
અહીં આપણે સંવાદોમાં ટુંકાં ટૂંકાં વાક્યો તારવી શકીએ છીએ. સંવાદનું ગદ્ય વર્ણનાત્મક કે કથનાત્મક ગદ્ય કરતાં જુદું પડવું જોઈએ કેમ કે સંવાદમાં બોલચાલની ભાષા અનિવાર્ય છે લેખકે લીધેલી કાળજી સાથે જ ધ્યાનપાત્ર છે.

લાભશંકર ઠાકર મૂળે કવિ છે. પરંતુ બાળવાર્તાઓ અને કવિતા બે જુદાં સ્વરૂપો છે તેથી તેમની લખાવટ પણ જુદી હોવી અનિવાર્ય છે. તે સત્ય જાણે છે. આમ છતાં કવિ તરીકેનો તેમનો અનુભવ તેમને ઠીક ઠીક ખપમાં લીધો છે. જેમ કે, હાથીડા રે હાથીડા.....

વાર્તામાં તેમણે કેટલાક જોડકણાં મૂક્યાં છે જેમ કે

“હાથીડા રે હાથીડા

વેર લેવા આવ્યા છી

ચટાક ચટકા લાવ્યા છી.”^{૧૦}

એવી જ રીતે ‘નદી કાંઠે ડરાઉ ડરાઉ’ વાર્તામાં પણ લેખકે સુંદર જોડકણાં મૂક્યાં છે.

“નદી કાંઠે ડરાઉ ડરાઉ

એટલે ભેંસ ભાગી.

ભેંસની પાછળ બકરી ભાગી

બકરી પાછળ બિલાડી ભાગી.”^{૧૦}

અહીં મૂળોવાળા જાડો માણસ ચોરી કરવા આવે છે. હકૂ ડોલ અને હાથીડા વેર લેવા આવ્યા છો. વાર્તામાં અભિમાની હાથીનું અભિમાન ઉતારવાની ઘટના છે. તેમાં મંકોડા, માછલીઓ જેવાં નબળાં ગણાતા પાત્રો જબરા ગણાતા હાથીને સીધો દોર કરે છે. ‘ઓ બાપા રે ! ઓ માડી રે!’ વાર્તામાં કહું, કુશુ ડોલ, મીની મ્યાઉં, છલાંગવીર અંકલ જેવા પાત્રો છે. અહીં બીડીવાળા માણસે પોપટના બચ્ચાંઓને જાળ બાંધી પૂરી દીધાં છે. ત્યાં બોલતી હફ ડોલને પણ તે પકડી લે છે. તેને છોડાવવા છલાંગ, મની મ્યાઉ અંકલ, કહું પ્રયત્ન કરે છે છેલ્લા બધાં જ

સફળ થાય છે. પોપટ પણ આકાશમાં ઉડી જાય છે. ‘કાગડા અંકલ મમરાવાળા’ શીર્ષક જેવું રસપ્રદ છે. તેવી જ રસપ્રદ વાર્તા પણ છે. અહીં દુકાનની નજીકથી મમરા ખાતા કાગડાની વાત છે. કાગડા, માછલી, ખિસકોલીનું બચ્ચું પોપટના બચ્ચાંને બધાંને તળાવના કહેવાથી મમરા આપે છે. બધાં ખુશ થઈ મમરા ખાય છે. પરંતુ મમરા ખલાસ થઈ જતાં બધાં ઉદાસ થઈ જાય છે. તે ઝાડને ગમતું નથી તેમને ઝાડ રાયણ આપી દુકાને મોકલી મમરા લાવવા કહે છે. એમ કરી બધાં ખુશ થઈ જાય છે. ‘પાણીપૂરીનાં ઝાડ’માં એક જંગલની કથા છે. જેમાંના આંબલીના ઝાડ પર એક સમડી આવીને બેસે છે. તે મુંબઈથી આવી હોય છે. તેને બીજા પક્ષીઓ અવનવા પ્રશ્નો કરે છે. જેમાં તે મુંબઈની પાણીપૂરીના ખૂબ વખાણ કરે છે. બધાં પક્ષીઓ પાણીપૂરી ખાવા લલચાય છે. પછી તો સમડીબેન સૌને મુંબઈ લઈ જાય છે. પકોડી ખવડાવે છે ને પકોડીના ઝાડ પણ વાવે છે તે ઝાડ પરથી પકોડી ખાવાની પણ વાત કરે છે. જો કે વાર્તા ને અંતે લાઠાદાદા ‘પાણીપૂરીનાં ઝાડ’ પોતાના એક સપનાની કોરી કલ્પના છે એમ જણાવીને શ્રોતાઓને હેરતમાં નાખે છે. લાભશંકર ઠાકરની બાળવાર્તાઓના વિષયોમાં વૈવિધ્ય છે. તેમ બાળવાંચકોને રસ પડે તેવા કથાનકો પણ છે. લેખકે પરંપરિત બાળવાર્તાઓમાંથી પ્રેરણા લઈને પણ સરવાળે તો નવાં નવાં કલ્પનાશીલ કથાનકો રચ્યાં છે. જે વાંચકોને જરૂર આકર્ષે છે. આમ અહીં ઉલ્લેખી તે વાર્તાઓ ઉપરાંત અન્ય વાર્તાઓ પણ વિષયની રીતે નોંખી ભાત પાડતી વાર્તાઓ છે.

એવી જ રીતે ‘હું કાંટેદાર વાગલું’..... વાર્તામાં પણ લેખકે જોડકણું મૂક્યું છે.

“હું તો કાંટેદાર વાગલું
અડકે એને વાગું,”^{૧૧}

આમ, લેખકે બાળવાર્તાઓને યથાશક્ય રસપ્રદ બનાવવા વિવિધ યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓનો આશ્રય લીધો છે. લા.ઠા. પાસે અનુભવ ઉપરાંત ઉત્તમ ભાષા અભિવ્યક્તિ છે. તેનો બાળભોગ્ય ભાષાનો ઉપયોગ કરીને વાર્તાને પ્રત્યાયનક્ષમ બનાવે છે. એટલે એમ કહી શકાય કે, ભાષાકર્મની દૃષ્ટિએ આ બાળવાર્તાઓમાં નોંધપાત્ર કામ થયું છે.

બાળવાર્તાનાં પાત્રો :-

વાર્તા હોય કે બાળ વાર્તા, એમાં કથાનક - વિષયવસ્તુ જેટલું જ, બલકે એથીય વિશેષ મહત્ત્વ પાત્રોનું હોય છે. વળી, પાત્રો જીવંત તથા સહજ લાગવાં જોઈએ. 'નમૂના' રૂપ પાત્રો વાર્તાની કળાને હાનિ પહોંચાડતાં હોય છે. કથાનકને આધારે પાત્રો નહિ, બલકે પાત્રોની પાછળ વાર્તા ચાલતી હોય તેવું લાગવું જોઈએ એવું થાય તો જ વાર્તા પ્રતીતિકર તથા કળાત્મક બની શકે. વાર્તાકારે ભલે વાર્તાનો પ્રપંચ ઘડી કાઢ્યો હોય પરંતુ વાચકને એની ખબર ન પડવી જોઈએ. અહીં પાત્રવર્ણન નહિ પરંતુ પાત્રાલેખન જરૂરી બને છે. આ બાળવાર્તાઓ પાત્રાલેખનની શરતે ખરી ઊતરે છે કે કેમ, તે વિશે વિચાર કરીએ.

લા.દા. પાસે સર્જનનો સુદૈર્ઘ અનુભવ છે. તેમણે અહીં પાત્રોની રીતે અને પાત્રોની શરતે કથાનકને-વાર્તાને આગળ ધપાવ્યાં છે. પરિણામે વાર્તાઓ કળાત્મક પણ બની છે તેમ રસપ્રદ પણ બની છે. લેખકે પાત્રોને પોતાની રીતે બાંધ્યાં નથી. તેમને યથેચ્છ વિહરવા દીધાં છે. પરિણામે વાર્તા મનઘડંત કે બીબાંઢાળ લાગતી નથી. લા.દા. ના પાત્રાલેખનના કેટલાક નમૂના જોઈએ :-

'ચમચીબેન!' વાર્તામાં ચમચીબેન, વાડકાભાઈ, તપેલીબેન જેવાં સાવ જ કાલ્પનિક પાત્રો છે. જેમને માનવીય શૈલીમાં પ્રગટ કરીને લેખકે કમાલ કરી છે. એટલું જ નહિ વાર્તાને અંતે સૌમિત્ર અને લીલી આવે છે જે જીવંત પાત્રો છે. એવી જ રીતે 'કુકડે કૂકઃછુક છુક છુક' વાર્તામાં આંબલીનું વૃક્ષ પણ પાત્રત્વ પામ્યું છે. લાઠા લિખિત આ બાળવાર્તાઓમાં પાત્રો પ્રચુર છે. પૂર્વોક્ત વાર્તામાં આંબલી ઉપરાંત પોપટ, ખિસકોલી, કાગડો, ચકલો, કૂકડો જેવાં પાત્રો છે. 'દુમ દુમ સસલું' વાર્તામાં સસલું તો છે જ સાથે સાથે ઢોલ પણ પાત્રત્વ પામ્યું છે. એવી જ રીતે વાદળ અને ધરતી પણ અહીં પાત્ર તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. હાથી જેવું પાત્ર આ વાર્તાઓમાં અવાર નવાર આવે છે. પરંપરિત વાર્તાઓમાં આવતું સિંહનું પાત્ર પણ આ વાર્તાઓમાં દેખા દે છે. વળી, અવળચંડા વાંદરાભાઈ અને ઠેકડા ભરતા દેડકાભાઈ પણ અહીં પાત્રત્વ પામે છે જો કે લાઠાની વિશેષતા આ બધા પાત્રોમાં નથી પરંતુ લા.દા.એ જે તે પાત્રનું વ્યક્તિત્વ જે રીતે ઘડ્યું છે તે પાત્રાલેખન અગત્યનું છે. લા.દા.ને તેમ કરવા માટે સંવાદ તેમજ ક્રિયા કામ લાગ્યાં છે. લા.દા.ના

સંવાદો પાત્રના મનને પ્રગટ કરે તેવા હોય છે. તેથી અહીં જે તે પ્રાણી પશુ કે પક્ષી માત્ર પશુ કે પક્ષી ન રહેતા એક નિયત વ્યક્તિત્વ ધારણ કરે છે. જેમ કે હાથીનું અભિમાન, પોપટના બચ્ચાની બીક, સસલાની ભૂખ, શહેરી વાંદરાનો કંટાળો, વગેરે જે તે પશુ પક્ષી પૂરતો મર્યાદિત ન રહેતા એક વ્યક્તિનો બની રહે છે. આમ, લેખક અહીં પાત્ર વિશે કહેતા નથી પણ પાત્રને પ્રગટ કરી આપે છે એ અર્થમાં લા.દા. લિખિત આ બાળવાર્તાઓમાં પાત્રાલેખન ઉંચી કળાની પ્રતીતિ આપે છે.

સંઘર્ષ :-

બાહ્ય અને આંતરિક - કોઈ પણ સાહિત્ય સ્વરૂપમાં સંઘર્ષનું તત્ત્વ અનિવાર્ય ઘટક તરીકે આવે છે. આપણે એમ કહી શકીએ કે સંઘર્ષ નહીં તો કલાકૃતિ નથી શું વાર્તા કે શું નવલકથા અંતે તો એમાં સંઘર્ષ ઉત્પન્ન થવો અને તેનું શમન થવું તે જ વર્ણનીય હોય છે. અલબત્ત બાલવાર્તાઓમાં એનું નિરુપણ જરા જુદી રીતે જરૂર કરવાનું હોય છે. પરંતુ સંઘર્ષ વિહિન બાળવાર્તા કદી હોઈ શકે નહિ અને કદાચ હોય તો તે બાળકોને ન પણ ગમે એમ બને. લાભશંકર ઠાકર લિખિત આ બાળવાર્તાઓમાં અલબત્ત બાહ્ય તેમજ આંતરિક સંઘર્ષ છે. આપણે વિગતે જોઈએ. ‘ચમચીબેન!’ વાર્તામાં ચમચીબેન ટેબલ પરથી પડી જાય છે ને તેમને વાગે છે તે બાહ્ય સંઘર્ષ છે પરંતુ તેમને ચમચુડી કહીને બોલાવવાથી તેમને ભારે દુઃખ લાગે છે તેમાં આંતર સંઘર્ષ પેદા થાય છે. એવી જ રીતે ‘કૂકડે કૂક : છુક છુક છુક’ વાર્તામાં પોપટના બચ્ચાનું સંઘર્ષનું પરિચાયક છે. આ સંઘર્ષ પૂર્ણ પરિસ્થિતિમાંથી તેને બચાવવાની વાત સુંદર રીતે પ્રગટ થઈ છે. ‘મારે અવાજ ન જોઈએ.’ વાર્તામાં ઘોંઘાટ થી વાંદરાનું કંટાળવું બાહ્ય સંઘર્ષ દર્શાવે છે. ઘોંઘાટથી બચવાના વાંદરાના પ્રયત્નોમાં બાહ્યની સાથે આંતરિક સંઘર્ષ પણ પ્રગટ થાય છે. ‘હાથીડા રે, હાથીડા વેર લેવા આવ્યા છી.’ વાર્તામાં તો સાઘંત સંઘર્ષનું જ ઉદાહરણ છે. તેમાં હાથી દ્વારા જુદા જુદા પ્રાણીઓ પરેશાન થાય છે. તેમાં બાહ્ય અને આંતર સંઘર્ષ જોવા મળે છે. ‘ઓ બાપા રે! ઓ માડી રે’. વાર્તામાં પણ પોપટને છોડવવાની મથામણમાં નાના નાના પ્રાણીઓનો સંઘર્ષ નિરુપાયો છે. આ સંઘર્ષપૂર્ણ પરિસ્થિતિ બાળકોને ગમે તે રીતે નિરુપાયી છે. બાળકોના ભાવજગતને નજર સમક્ષ રાખીને લેખક સંઘર્ષનું તત્ત્વ પ્રયોજે છે. પરિણામે વાર્તાની બાળ ભોગ્યતા વધી શકી છે. આમ, અન્ય વાર્તાઓમાં પણ લેખક યેનકેન પ્રકારેણ સંઘર્ષ નિરુપે છે અને વાર્તાઓને

વિશિષ્ટ પરિમાણ બક્ષે છે એ રીતે જોતા આ વાર્તાઓમાં નોંધપાત્ર રીતે સંઘર્ષનું તત્ત્વ નિરુપાયું છે એમ કહી શકીએ.

બાલવાર્તાઓના શીર્ષક :-

લાભશંકરે લખેલી આ બાલવાર્તાઓ વિષય અને અભિવ્યક્તિની રીતે ઉત્તમ બની આવી છે. તેમાં સર્જકની સર્જકતા નિખરી આવી છે. સાથે સાથે આ બાલવાર્તાઓના શીર્ષક સર્જનાત્મક છતાં બાળભોગ્ય છે એમ કહી શકાય. જુદી જુદી વાર્તાઓના શીર્ષકમાં લેખકે કાવ્યત્વનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે. કેટલાંક શીર્ષકો લાંબા છતાં બાળકોને ગમી જાય તેવા છે. જેમ કે ‘હાથીડા રે હાથીડા વેર લેવા આવ્યા છી’ આ શીર્ષક હાથી વિરુદ્ધની ચળવળ વખતે માછલી અને મંકોડા એ સાથે મોટેથી બોલે છે. વળી, હાથીના અહંકારને તોડવાના આશયથી અહીં હાથીડા શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. એવી જ રીતે “ઓ બાપા રે ઓ માડી રે” શીર્ષક પણ બોલચાલનું ભાષાનું અને રસપ્રદ છે. તેમજ અસરકારક પણ બની શક્યું છે. ‘ચમચીઓ’ જેવું સાદું સીધું શીર્ષક પણ ભાવવાદી બની શક્યું છે તો ‘દુમ દુમ સસલું’ બાળકોની ભાષામાં પ્રગટ્યું છે. ‘એક હતો દડો’ સાદું શીર્ષક વાર્તા પ્રત્યે તરત આકર્ષે છે. ‘કૂકડે કૂકઃછુક છુક છુક’ વાર્તાનું શીર્ષક આલંકારિક અને કાવ્યાત્મક રહીને પણ વાર્તા વાંચવા પ્રેરે છે. ‘મારે અવાજ ન જોઈએ!’ વાર્તામાં કોને અવાજ જોઈતો નથી જેવી જિજ્ઞાસા વાર્તા વાંચવા પ્રેરે છે. આમ, આ વાર્તાઓનાં શીર્ષક નોંધપાત્ર રીતે સુંદર બન્યા છે.

જીવનબોધ :-

બાલવાર્તાકાર લાભશંકર ઠાકરે ઈયત્તા અને ગુણવત્તા ઉભયદષ્ટિએ નોંધપાત્ર કામ કર્યું છે. આ બાલવાર્તાઓમાં લેખકની કલાદષ્ટિ સુંદર રીતે પ્રગટ થઈ છે. લેખક માત્ર વાતો નથી કહેતા પરંતુ તેમણે બાલવાર્તાની કળાને પણ ધ્યાનમાં લીધી છે. બહુ ઓછી વાર્તાઓ આ પ્રકારની સર્જકતાથી ભરી-ભરી હોય છે. બાળકોના વિસ્મય અને કુતૂહલને લક્ષમાં રાખીને લેખક અહીં વાર્તા લખે છે. સાથે-સાથે બાળકોની વય અને કક્ષાને પણ ધ્યાનમાં લે છે. ભાષાને બાળભોગ્ય રીતે રમાડવામાં પણ લેખકે કાળજી લીધી છે. સાદી ભાષા પણ કલાત્મક ઠેરવવાની કળા લેખક

પાસે છે. જો કે બાળકોને કહેવાની વાર્તામાં કશે પણ નકારાત્મક ભાવ ન પ્રગટે તેમજ બાળક માનવીય મૂલ્યોનો પરોક્ષપણે પણ પરિચય મેળવે એવો આશય બાળવાર્તાકારનો હોવો જોઈએ. શબ્દની કળામાં માનનારા લાભશંકર જલદી ઉપદેશ કે બોધના તર્કને સ્વીકારતા નથી. આમ છતાં તેમણે આ બાળવાર્તાઓના જીવનબોધ લીલયા પ્રગટે તેની કાળજી લીધી છે. કેટલીક વાર્તાઓમાંથી પ્રગટતા જીવનબોધ વિશે જોઈએ. ‘મારે અવાજ ન જોઈએ!’ વાર્તામાં લેખક પરોક્ષ રીતે અવાજના પ્રદૂષણની વાત છેડે છે. ‘ઓ બાપ રે ! ઓ માડી રે!’ વાર્તામાં કેદમાં પૂરાયેલા પોપટનાં બચ્ચાંને મુક્ત કરવાની વાત વાર્તાનો વિષય બન્યો છે. તો ‘હાથીડા રે હાથીડા વેર લેવા આવ્યા છી’ વાર્તામાં અભિમાન કરવાથી પોતાની જ હાનિ થાય છે. એવો સૂર પ્રગટે છે. ‘ચમચીબેન!’ વાર્તામાં પણ નિર્જીવ પાત્રો દ્વારા રમૂજ અને કૌતુક પેદા કર્યા બાદ લેખક બીજાને મદદ કરવાનો સૂર પ્રગટ કરે છે. ‘કૂકડે કૂક : છુક છુક છુક’ વાર્તા પણ અંતે તો નિર્બળ અને જરૂરિયાત મંદને મદદ કરવાની ભાવના પ્રગટ કરી આપે છે. ‘દુમ દુમ સસલુ’ વાર્તામાં ભૂખ્યા સસલાની ભૂખનો મહિમા કરીને સરવાળે તો લેખક પ્રાકૃતિક જરૂરિયાતને પ્રગટ કરી આપે છે. લા.ઠા. લિખિત પચાસેક વાર્તાઓમાંથી પસાર થનારને એ વાતની પ્રતીતિ થશે કે અહીં માનવતાનો મહિમા છે. ઉદારતાનું આરાધન છે. મદદ કરવાની વૃત્તિનો મહિમા છે. તેમજ સમૂહજીવનની સુંગધ છે અને તેથી જ આ બાળવાર્તાઓમાંથી પસાર થનાર બાળકો જ નહિ પણ પ્રબુદ્ધજનો પણ તેમાંના જીવનબોધને સ્વીકાર્યા વિના નહીં રહે. જીવનબોધ કલાત્મકતા સાથેનો છે. આ સંદર્ભે યશવંત દોશી નોંધે છે કે, “જેની આકૃતિ અને અંતસ્તત્ત્વ બન્ને બાળકને ખૂશ કરી દે તેવું સાહિત્ય તે બાળસાહિત્ય”^{૧૨}

સમાપન :-

લાભશંકર ઠાકર બાળકોના લા.ઠા. દાદા બનીને તેમની આગળ વાર્તાની એવી તો માંડણી કરી છે કે બાળકોને મજા પડી જાય ! લા.ઠા. લિખિત - સર્જિત બલકે, કથિત વાર્તાઓમાં સર્જનાત્મકતા છે જેથી આ વાર્તાઓ વાંચ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓ - વાચકો બાળકોમાં પણ સર્જનાત્મકતાનો વિકાસ થાય એવી સંભાવના છે. અહીં માત્ર મનોરંજન જ નથી, બાળવાચકોની કલ્પનાશીલતા અને વિસ્મય -

કુતૂહલનો વિકાસ પણ શક્ય છે. લા.ઠા. જેવો સમર્થ સર્જક જ્યારે ‘બાળવાર્તા’ લખે ત્યારે કશુંય કરવા ખાતર ન કરે. અલબત્ત, સૈદ્ધાંતિક સ્તરે લા.ઠા. કળા પ્રવૃત્તિને લીલા લેખે છે તે ખરું પરંતુ શબ્દની એ લીલા જો સાચકલી રીતે પ્રગટી હોય તો ઉત્તમ મનુષ્યનું નિર્માણ થઈ શકે. જો કે, ‘ઉત્તમ’ એવા વિશેષણ સાથે લા.ઠા. જેવા વિદ્રોહી સ્વભાવના લેખકને વાંધો જરૂર પડે. આમ છતાં લા.ઠા. આ બાળવાર્તાઓ પૂરતા તો કલ્પનાશીલ, સહજ છતાં moralist છે. બાળકોના માનસને ભલી પેરે સમજી શકતા લા.ઠા. આ બાળવાર્તાઓ સાથે જ બાળકોની ભાષામાં, બાળકોની શરતે અને બાળકોને માટે લખે છે.

લાભશંકર ઠાકર લિખિત આ બાળવાર્તાઓ વિશે આપણે કેટલાંક તારણો આ પ્રકારે રજૂ કરી શકીએ.

- આ બાળવાર્તાઓમાં વિષયવૈવિધ્ય ધ્યાનપાત્ર છે.
- આ બાળવાર્તાઓમાંનાં કેટલાંક પાત્રો પરંપરાગત બાળવાર્તાઓ પ્રકારનાં પ્રાણીઓ-પક્ષીઓ છે.
- કેટલાંક પાત્રો મનુષ્યજાતિનાં પણ છે.
- લા.ઠા.ની આ બાળવાર્તાઓનો વિશેષ તેના વિષયવસ્તુ કરતાં પણ અધિક તેની અભિવ્યક્તિ છે.
- આ બાળવાર્તાઓ લેખકે પોતાનાં જ સ્વજન બાળકોને કહી સંભળાવીને પ્રાયોગિક રીતે જોઈ તપાસી છે. ત્યારબાદ પ્રગટ કરી છે જેથી તેની સફળતા નિર્વિવાદ છે.
- આ વાર્તામાં પ્રેમ-સહકાર-ઔદાર્ય-ક્ષમતા જેવાં જીવનમૂલ્યો પરોક્ષ રીતે પ્રગટ થાય છે. એ રીતે આ વાર્તાઓ સાર્થક છે.
- લા.ઠા.એ અહીં ભાષા પાસેથી સરસ રીતે કામ લીધું છે.
- લા.ઠા. સર્જિત આ વાર્તાઓ ગુજરાતી બાળસાહિત્ય ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર ઠરે છે, એમાં શંકા નથી.

પાઠટીપ

૧.	માળવી નટવરલાલ	પુસ્તકાલય ૩૬(૫) નવે-૧૯૬૧	પૃ.૨૬૦
૨.	માળવી નટવરલાલ	એજન	પૃ.૨૬૦
૩.	માળવી નટવરલાલ	પુસ્તકાલય-૩૩(૧૧) મે-૧૯૫૯	પૃ.૬૦૫
૪.	લાભશંકર ઠાકર	લા.ઠા.ની મનપસંદ બાળવાર્તાઓ	પૃ.૦૬
૫.	લાભશંકર ઠાકર	એજન	પૃ.૬૫
૬.	લાભશંકર ઠાકર	એજન	પૃ.૦૭
૭.	લાભશંકર ઠાકર	મુંબઈની કીડી	પૃ.૦૭
૮.	લાભશંકર ઠાકર	એજન	પૃ.૧૦
૯.	લાભશંકર ઠાકર	એજન	પૃ.૦૬
૧૦.	લાભશંકર ઠાકર	નદી કાંઠે ડરાઉં ડરાઉં	પૃ.૦૧
૧૧.	લાભશંકર ઠાકર	મુંબઈની કીડી	પૃ.૧૫
૧૨.	સુરેશ જોષી	ગ્રંથ ડિસેમ્બર-૧૯૭૯	પૃ.૩૧